

Nefndasvið Alþingis
Austurstræti
150 Reykjavík

Umsögn Vitafélagsins-Íslensk ströndmenning um tillögu til þingsályktunar um viðhald og varðveislu gamalla báta sbr. 151. löggjafarþing 2020–2021, þingskjal 228– 226. mál.

Vitafélagið – Íslensk ströndmenning fagnar tillögu til þingsályktunar um viðhald og varðveislu gamalla báta. Það er löngu tímabært að málefni skipa- og bátavarðveislu verði gaumur gefinn í lögum og reglugerðum, sem og styrktarsjóðum, og sannarlega kominn tími til að þessi mikilvægi þáttur menningararfsins fái þá athygli sem hann á skilið.

Samkvæmt tillögunni ályktar Alþingi „að fela sjávarútvegs- og landbúnaðarráðherra í samráði við mennta- og menningarmálaráðherra að beita sér fyrir því að stofnaður verði sjóður sem hafi það hlutverk að halda við og varðveita gömul skip og báta. Sjóðurinn njóti árlegra framlaga af fjárlögum auk þess sem stuðlað verði að þátttöku starfsgreina sjávarútvegsins í verkefninu. Sjóðurinn starfi á grundvelli áætlana sem gerðar verði til fimm ára í senn og reglur um úthlutanir til verkefna, varðveislugildi o.fl. komi fram í samþykktum sjóðsins. Forsætisráðherra flytji Alþingi tíðindi af framgangi ályktunarinnar fyrir þinglok vorið 2021.“

Vitafélagið – Íslensk ströndmenning tekur undir tillögur þingsályktunarinnar og leggur til að stofnaður verði sérstakur *bátafriðunarsjóður*, sambærilegur húsafriðunarsjóði og fornminjasjóði. Þrátt fyrir að lög um menningarminjar nr. 80/2012 veiti fornminjasjóði heimild til að veita styrki til „minja sem njóta ekki friðunar á grundvelli aldurs en teljast hafa varðveislugildi, svo sem skipa, báta og annarra samgöngutækja“ hefur málaflokkurinn ekki hlotið mikið vægi við úthlutanir síðustu ára. Frá árinu 2013 hafa árlega aðeins eitt til þrjú verkefni er snúa að varðveislu skipa og báta hlotið styrki úr fornminjasjóði, og hafa þær fjárhæðir numið að jafnaði 4,4% af heildarúthlutun. Það er augljóst að málaflokkurinn er hornreka undir fornminjasjóði, sem fyrst og fremst er ætlað að styðja við fornleifarannsóknir og varðveislu jarðfundinna gripa og rannsóknir þeim tengdum, og er því rík ástæða til þess að stofna sjálfstæðan bátafriðunarsjóð sem hafi það markmið að tryggja faglega varðveislu skipa og báta – sér í lagi sé litið til þess að skv. núgildandi lögum um menningarminjar nr. 80/2012 eru skip og bátar skilgreindar menningarminjar. Þar að auki eru skip og bátar frá því fyrir 1950 skilgreind sem forngríp.

Í þingsályktunartillögunni er gert ráð fyrir að unnið verði eftir langtímaáætlun, til fimm ára í senn, og er það vel. Varðveisla skipa og báta er langtímaverkefni og mikilvægt að viðamikil verkefni þar að lútandi geti notið stuðnings yfir lengri tímabil og þannig tryggt framvindu stórra og metnaðarfullra verkefna.

Eins og fram kemur í greinargerð þingsályktunartillögunnar var árið 2000 lagt fram frumvarp til breytinga á lögum um Þróunarsjóð sjávarútvegsins nr. 92/1994. Breytingartillagan fólst í því að sjóðnum yrði gert skylt að „veita byggðasöfnum og sjóminjasöfnum styrki til varðveislu skipa.“ Sama ár var samþykkt þingsályktun um varðveislu báta og skipa þar sem ríkisstjórninni var falið að undirbúa tillögur um varðveislu skipa og báta, skilgreina varðveislugildi þeirra og móta reglur um fjármögnun. Skemmst er frá að segja að nú, tuttugu árum síðar, er málið enn óhreyft og tillögur ríkisstjórnarinnar hafa ekki litið dagsins ljós.

Samkvæmt opinberum gögnum hafa styrkir til bátaverndar numið alls um 200 milljónum króna síðustu tvo áratugin – til samanburðar má nefna að úhlutanir húsafriðunarsjóðs nema um 300 milljónum króna á ári hverju. Á árunum 2000-2012 var að meðaltali veitt 14,4 mkr. til málaflokksins árlega, en á árunum 2013-2019 var sú upphæð að jafnaði 3,1 mkr. á ári. Framlög til bátaverndar hafa því rýrnað um 78% á undanförunum tuttugu árum.

Vitafélagið – íslensk strandmenning fagnar því að flutningsmenn mælist til að forsætisráðherra flytji þingheimi tíðindi af stöðu mála fyrir þinglok í vor. Bátar og skip eru einn merkasti menningararfur þessarar þjóðar sem okkur ber skylda til að varðveita og nýta áfram til atvinnuuppbyggingar og nýsköpunar komandi kynslóðum til góða.

Vert er að benda á að á síðustu árum hefur Vitafélagið-íslensk strandmenning, ásamt systurfélögum á Norðurlöndum unnið að því að fá handverkið við smíði súðbyrðings á lista hjá UNESCO yfir menningararfir mannkyns – listann yfir þýðingarmikla starfshætti sem borist hafa frá kynslóð til kynslóðar – hefðir sem munu hverfa verði þeim ekki viðhaldið. Undir þetta hafa **öll norrænu ríkin** sem og sjálfstjórnarríkin skrifað. Í desember nk. verður ljóst hvort umsóknin verður samþykkt á lista UNESCO. Hljóti hún samþykki, sem talið er nær víst, **þá er vert að benda á þær skyldur sem því fylgja.**

Að mati Vitafélagsins – íslensk strandmenning er ekki síður mikilvægt að viðhalda þekkingu á handverki við bátasmíði sem og aðra forna starfshætti. Vakin skal athygli flutningsmanna á því að á Norðurlöndum sinna lýðskólar jafnt og iðnskólar kennslu í smíði súðbyrðings og í Noregi er einnig að finna nám í smíði og sögu súðbyrðings á háskólastigi.

Bent skal á í því samhengi að lýðskólinn á Flateyri væri upplagður til kennslu í smíði súðbyrðings sem og Síldarminjasafn Íslands á Siglufirði sem hefur undanfarinn áratug staðið fyrir árlegum bátasmíðanámskeiðum fyrir iðnnema, safnmenn og aðra áhugamenn. Síldarminjasafnið hefur það að markmiði að standa vörð um forna þekkingu á smíði opinna tréskipa hér á landi og eru námskeiðin skipulögð í samræmi við samning safnsins við

mennta- og menningarmálaráðuneytið. Gamli Slippurinn, verkstæði frá árinu 1934, er í eigu Síldarminjasafnsins og er kjörinn vettvangur til kennslu. Þar er að finna gömul verkfæri og trésmíðavélar til bátasmíða. Í góðri samvinnu við iðnskóla og hið opinbera mætti gera enn betur og endurvekja nám í tréskipasmíði og stuðla þannig að viðeigandi menntun ungs fólks með það að markmiði að glata ekki þeirri verðmætu þekkingu sem báta- og skipasmíðir búa að og viðhalda með viðgerðum og endursmíði.

Nú á vormánuðum mun Vitafélagið – íslensk strandmenning hefja vakningarherferð um smíði og hefðir súðbyrtra báta, framtíðar nýtingu þeirra og framtíðarsýn landans á strandmenningu. Málþingin verða haldin í samstarfi við heimamenn og Mennta- og menningarmálaráðuneytið.

Í janúar 2020 kom út *Fornbátaskrá* Sambands íslenskra sjóminjasafna.

Skráin er aðgengileg á vefnum <http://batasmidi.is/files/> Fornbátaskráin miðast fyrst og fremst við báta í eigu safna, setra og sýninga og ennfremur skip á skipaskrá sem eru smíðuð fyrir 1950 og í henni er að finna skilmerkilegar upplýsingar um 190 fornþáta ásamt leiðarvísi við mat á varðveislugildi skipa og báta með sögulegu yfirliti um bátavernd á Íslandi. Saman gefa þessi tvö rit greinargott yfirlit um stöðu bátaverndar hér á landi og hvernig staðið hefur verið að varðveislu þessa menningararfs.

Einnig ber að vekja athygli á að á vegum Stofnunar Vilhjálms Stefánssonar var lagður grunnur að skráningu báta og skipa í Evrópuverkefninu Fishernet www.fishernet.is Skráningin var ekki fullunnin þegar verkefninu lauk, en á blað voru komin yfir eitt þúsund skip og bátar.

Hafnarfirði 7. mars 2021

